

Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ

ΝΑΥΑΓΙΑ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΣΑΛΑΜΙΝΑ

Μετά τον έλεγχο της Κριτικής των παραστάσεων της "Ηλέκτρας", κλείνουμε τώρα το κεφάλαιο της Τραγωδίας, με λίγα δείγματα γραφής της άριστης Κριτικής για τις παραστάσεις του "Αίαντα". Οι ίδιοι άνθρωποι και, φυσικά, το ίδιο πνεύμα άνευθυνότητας και ασυδοσίας.

*

"ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ" 4 ΙΟΥΛΙΟΥ 1961

Σπαθιά... συμπτυσσόμενα!

Ο κριτικός της "Καθημερινής" αντιγράφει—όταν γράφει για Τραγωδίες—τά προλογικά σημειώματα των εκδόσεων Budé. 'Αλλά, πόση γλαφυρότητα τους προσδίδει με το προσωπικό του ύφος! Μιλά, αίφνης, για τον Αίαντα και γράφει:

«Μεθυσμένος από ένα υπέρμετρο αίσθημα της αξίας του, στον πατέρα του, τον αντρείπατο Τελαμών, που του σύσταινε, την ώρα που ξεκινούσε ο γιός του για την Τροία, όταν μάχεται να ζητά πάντα τη βοήθεια των θεών, ο Αίας αποκρίθηκε ότι δεν την έχει ανάγκη...»

Δηλαδή: "Μεθυσμένος από ένα υπέρμετρο αίσθημα της αξίας του (= ο Αίας), στον πατέρα του, τον αντρείπατο Τελαμών, που του σύσταινε (= ο Τελαμών), την ώρα που ξεκινούσε ο γιός του (= ο Αίας) για την Τροία, όταν μάχεται (= ο Αίας), να ζητά πάντα τη βοήθεια των θεών, ο Αίας (=!) αποκρίθηκε ότι δεν την έχει ανάγκη"!

Ίδου και συνέχεια, που καλύπτει δυο ολόκληρες στήλες, στο ίδιο πάντα... γλαφυρό ύφος:

«Είχαν παραπάει αέρα τα μυαλά του, είχε ξεπεράσει το ανθρώπινο μέτρο, καθώς λέγει ο Άγγελιοφόρος (Γ' επεισόδιο) μεταδίδοντας λόγια του Κάλχα. 'Αλλά—αυτά τα λέει η 'Αθηνά (τέλος του «Προλόγου») στο συνετό (και που του έχει ιδιαίτερη—είναι το παράπονο της Τέκμησας—συμπάθεια), 'Οδυσσεά, αφού είμαστε ίσκιοι και φαντάσματα, (τούτος ιδιαίτερα είναι λόγος του 'Οδυσσεά), αφού μία μόνη μέρα μπορεί να ταπεινώσει τον άνθρωπο και να τον ύψώσει πάλι, αφού η μοίρα μας, (έννοείται τούτο δέ λέγεται, θα έδειχνε αλαζονεία και η 'Αθηνά) είναι στα χέρια των θεών, ως είμαστε εύλαβείς, ως μη καυχώμαστε για τη δύναμη ή για τον πλούτο μας, όταν μας τα δίνει η τύχη περίσσια, γιατί τους «σώφρονας» («κείνους που κρατούν το μέτρο σ' όλα») οι «θεοί φιλοδοξοί και στυγροί (έξθρεύονται) τους κακούς».

Φτάνει όμως κάποτε και στην παράσταση για να πληροφορηθεί τους...έπιμένοντες αναγνώστες του:

«Η σκηνοθεσία παρουσίαζε δυσκολίες: σε ό,τι αφορά, πρώτα, τους χώρους (δυο, «ενότιος τόπος» δεν υπάρχει στον «Αίαντα») και σε ό,τι αφορά, δεύτερα, την αναπαράσταση της αυτοκτονίας, που πρέπει να είναι αληθοφανής, «ρεαλιστική», αφού ρεαλιστικότητα, εμπρός στα μάτια των θεατών, την εμφανίζει και ο ποιητής. Στις δυο αυτές δυσκολίες έδωσε σωστή λύση νομίζω, ο Μουζενίδης. Την αλλαγή του «τόπου», δηλαδή, τη μεταφορά μας από τον μπρός στη σκηνή του Αίαντα χώρο, στο άκρογάι όπου αυτοκτονεί, την πετυχαίνει με το αποτράβηγμα (τά φώτα, φυσικά, χαμηλώνουν) ενός από τα τρία «κτίσματα» της σκηνογραφίας: και την παρουσίαση της αυτοκτονίας με ένα «συμβατικό» πέσιμο της Αίαντος δίπλα στο ανεστραμμένο σπαθί του. Θα μπορούσε να πάρει άπανω σε συμπτυσσόμενο σπαθί, ή πολύ ρεαλιστική όμως αυτή αναπαράσταση της σκληνής φοβάμαι ότι θα έμεινε την τραγικότητα της και θα προξενούσε, ίσως, εντύπωση κωμική, με τον πολύ, ακριβώς, ρεαλισμό της...»

Ο κριτικός ταυτίζει, φαίνεται, τον Σοφοκλή, που βάζει τον ήρωα να πεθαίνει κρυμμένος σ' ένα άλσος (Ίδε "Τραγωδούμενα" σελ. 12), με τον σκηνοθέτη, που τον βάζει να πεθαίνει περιφανώς άπάνω σ' ένα ανάχωμα! "Έτσι βρίσκει πολύ πετυχημένη τη διακοπή της παράστασης και την αλλαγή της σκηνογραφίας, που δεν απαιτείται, και το μόνο κωμικό που θα έβλεπε είναι ή τυχόν αποδοχή της...δικής του άποψης, να αυτοκτονούσε ο ήρωας πέφτοντας, (για την...αληθοφάνεια!), επάνω σ' ένα συμπτυσσόμενο σπαθί!...

"Υστερα από τις λαμπρές αυτές διαπιστώσεις • λαμπρός κριτικός συνεχίζει:

«Πρόβλημα, ως προσθήσα, σκηνοθετικό γεννούσε και ο καθορισμός (και ή παρουσίαση, άρα) του χώρου όπου συναντιούνται, αφού μάταια τριγύρισαν για να βρούν τον Αίαντα, οι Σαλαμίνιοι ναυτές (ο χορός) και όπου, έχον-

τας επιστρέφει από την μάταιη επίσης αναζήτησή της, πρωτοβλέπει τον νεκρό άντρα της ή Τέκμησσα. Ο χώρος αυτός δέ μπορεί να είναι άλλος από εκείνον όπου αυτοκτόνησε ο Αίας. Και πρέπει να δεχτούμε ότι τυχάρπια συναντιούνται εκεί οι ναυτές (λογικό φαίνεται να συναντιούνται μπρός στη σκηνή του Αίαντος, από όπου ξεχύθηκαν για τη μάταιη άνιχνεύσή τους) και ότι «ποιητική» ή μάλλον «δραματική» άδεια, πρωτοβλέπει ή Τέκμησσα τον σκοταμένο Αίαντα, και όχι ο χορός. (Υποτίθεται ότι, μες στον πόνο τους για τό άτυχο έγχειρημά του, δεν τον πρόσεξαν οι ναυτές, ή, ότι από εκεί που επέστρεφε ήταν φυσικότερο να τον πρωτοδή ή Τέκμησσα ή, τέλος, ότι ο πιο πονεμένος—δεν αποκλείεται και αυτό—έχει ένστικτος «ταχύτερη», άν μορφή κανείς να πη, όραση, παρ' όσο ο λιγότερο πονεμένος. Έπιτυχημένα, λοιπόν, έλυσσε, νομίζω ο Μουζενίδης τις σκηνοθετικές δυσκολίες της «ενότιος» του τόπου, στον «Αίαντα».

'Αλλά, α') Κατά τον τρόπο που φαντάζεται την έπιτυχή λύση της αλλαγής του χώρου, τα προβλήματα που παρουσιάζει ή συνάντηση ναυτών και Τέκμησας μπορούν να πολλαπλασιαζόνται κατά βούλησιν.

β') Με την αλλαγή της σκηνοθεσίας (που την παραδέχεται ο κριτικός) δεν είναι διόλου λογικό να ξανασυναντιούνται μπροστά στη σκηνή, για τον άπλουστατο λόγο ότι ή σκηνή δεν υπάρχει. Έκτός αν ο κριτικός θέλει και τρίτη αλλαγή σκηνογραφίας, που θα εξαφανίζει τη δεύτερη, πράγμα αδύνατο, γιατί ή συνάντηση γίνεται—όπως κι ο ίδιος παραδέχεται—στο μέρος της αυτοκτονίας.

γ') "Όχι 'ποιητική' ή 'δραματική' άδεια είναι ή Τέκμησσα, και όχι ο Χορός, που βρίσκει το νεκρό, αλλά δραματική ή άνάγκη, γιατί ο Χορός δεν μπορεί να επέμβει στη δράση και ή ανάμιξη του στην αναζήτηση είναι 'φανομενική' μόνον δράση' για να τον ξαναφέρει στην 'Ορχήστρα. 'Έτσι: δεν υποτίθεται ότι 'μέσ στον πόνο τους δεν τον πρόσεξαν οι ναυτές' κλπ. Δεν υποτίθεται ότι 'από εκεί που επέστρεφε ήταν φυσικότερο να τον πρωτοδή ή Τέκμησσα'. Δεν υποτίθεται ότι ο πιο πονεμένος έχει εν τούτοις ταχύτερη όραση' κλπ. κλπ.

'Αλλ' ο κριτικός συνεχίζει με την ίδια... στέρεη γνώση των πραγμάτων:

«Έχω την εντύπωση μόνο (ίσως όμως και να σφάλω) ότι το "Άσμα" στον "Αίαντα" είναι περισσότερο παρ' ό,τι στην "Ηλέκτρα". Ακόμα, χρησιμοποίησε εδώ (β' στάσιμο) ο Μουζενίδης όρχηση (αναγκαστικά, την επιβάλλει ή ύψη του χορικού, ή ψυχική διάθεση που έκφραζει), πρώτη, ή και παλιν δεν γελιέμαι—πού να τα θυμολογήσει όλα τα ό,τι α!—φορά...»

Ο ίδιος κριτικός, αφού θαυμάσει την... "άπεριτητη κίνηση" της Πίτσας Καπιτσινέα στο ρόλο της 'Αθηνάς—που ώστόσο έμφανίζεται τελείως...άκίνητη!—επιλέγει:

«Όσο για τη μετάφραση του Γρυπάρη κάθε σχόλιο είναι, νομίζω, περιττό!»

Παρομοίως!...

*

"ΑΥΓΗ" 7 ΙΟΥΛΙΟΥ 1961

Αύγινα πρωθύστερα

Ο κριτικός της "Αύγης" μάς πληροφορεί ότι ο 'Αίας' ή 'Αίας ο μαστιγοφόρος' άνήκει στα πρώτα έργα του Σοφοκλέους (450 π.Χ.) και προσθέτει: "Αν και διατηρεί τη δραματική ρώμη των κατοπιώνων τραγωδιών, δεν έχει την πληρότητα εκείνων". 'Αλλά όταν "δίατηρησι" τη δραματική ρώμη των κατωπιώνων, είναι σαν να λέμε ότι το χθές συνεχίζει το αύριο!..

*

"ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ" 12 ΙΟΥΛΙΟΥ 1961

Έλαφρό τραγούδι και Τραγωδία

Ο κριτικός της "Ακροπόλεως" δίνει ένα ακόμα δείγμα ήθους και ύφους κριτικής: Δεν ξεχωρίζει Τραγωδία και έλαφρό τραγούδι, Φεστιβάλ Αρχαίου Δράματος και φεστιβάλ... έλαφρού τρα-

γυδιού, άρχαιο θέατρο Έπιδαύρου και Ίππόδρομο Φαλήρου, και πληροφορεί τους άναγνώστες του ότι "ένα άλλο φεστιβάλ, τό φεστιβάλ έλαφρού τραγουδιού του Ε.Ι.Ρ." τόν ...άπέσπασε! "Ο ίδιος καθορίζει ότι γράφει κριτική "για την ενημέρωση του άναγνωστικού κοινού". Άλλά ίδου πλήρες τό άπέριττο κείμενο του:

«Με μιάς έβδομάδος καθυστέρηση γράφεται τό σημείωμα αυτό για την παράσταση του «Αϊαντος» από τό θίασο του Έθνικού, στό άρχαιο θέατρο της Έπιδαύρου. Ο λόγος είναι ότι ένα άλλο φεστιβάλ, τό φεστιβάλ έλαφρού τραγουδιού του Ε.Ι.Ρ. υποχρέωσε τόν γράφοντα σάν μέλος της Κριτικής του Έπιτροπής, νά λάβη μέρος στή συνεδρίαση της βραβεύσεως στόν Ίππόδρομο του Φαλήρου την προπερασμένη Κυριακή, τό ίδιο βράδυ που στην Έπιδαύρο καίζονταν για πρώτη φορά ό «Αϊας». Οπωςδήποτε, αν και καθυστηρημένο κατά μία εβδομάδα, τό σημείωμα αυτό έπρεπε νά γραφεί, για νά ενημερωσει τό άναγνωστικό κοινό της «Ακροπόλεως» για ένα σημαντικό θεατρικό γεγονός».

Ίδου, τώρα, πώς άρχίζει την κριτική του:

«Ο «Αϊας» είναι κατά κύριο λόγο τό δράμα του πληγωμένου ελληνικού φιλότιμου, που φαίνεται πως ύπηρετεί στοιχείο άναλλοίωτο του φυλετικού μας χαρακτήρος από τά σχεδόν μυθικά χρόνια του Τρωικού πολέμου και ποιάς ξέρει και πόσο πριν άπ' αυτόν».

Ίσως, τέτοιες κοινοτοπίες νά μη άξίζουν ειδικό σχόλιο. Έπειδή, όμως, έρχονται και ξανάρχονται και τελικά πέρασαν και στην κριτική της Τραγωδίας, άς ξεκαθαριστούν εδώ, μιά για πάντα: Αυτό που όνομάζουμε φιλότιμο—ή έπιθυμία άναγνώρισης της προσωπικής άξίας—δέν είναι "στοιχείο άναλλοίωτο του φυλετικού μας χαρακτήρος από τά σχεδόν μυθικά χρόνια του Τρωικού πολέμου και ποιάς ξέρει και πόσο πριν άπ' αυτόν". Είναι σταθερό και άναλλοίωτο στοιχείο της ψυχολογίας της φυλετικής (προπολιτιστικής) κοινωνίας, σ' όλόκληρο τόν κόσμο, θρεμμένο από τόν Ίσοκρατικό της χαρακτήρα, όπου ή έλλειψη άλλων διακρίσεων έπιτρέπει και καλλιεργεί την καθαρά τιμητική διάκριση της προσωπικής άξίας. Τό άλλο 'φιλότιμο'—αυτό που έννοεί ό κριτικός της "Ακροπόλεως"—θρεμμένο σάν αντίρροπο των κοινωνικών διακρίσεων, που δέν βασίζονται στην προσωπική άξία, είναι τό λεγόμενο 'ψευδοφιλότιμο', που δέν πρέπει νά τό διεκδικούμε σάν έθνικό χαρακτηριστικό μας.

Άλλά ό κριτικός—όπως δήλωσε—γράφει "για την ενημέρωση του άναγνωστικού κοινού". Ίδου, πόσο καλά την ύπηρετεί:

"...ή πρώτη εμφάνιση της κυρίας Ζουζούς Νικολοΐδη (τέως κυρίας Γαζή) ως χορογράφου..."
—Α! δέν τό ξέρατε; Η κυρία Ζουζού χώρισε!..

Και, όταν φτάνει στη σειρά των έρμηνευτών, μιμείται τόν... παπα της ένορίας του: "Πολύ ίκανοποιητική ή απόδοσις και των ύπολοίπων ρόλων: ●δυσσέως, Τεύκρου, Μενελάου, Άγαμέμνωνος..." και πάντων των μισθοδοτούμενων υπό του Έθνικού!..

*

"ΒΡΑΔΥΝΗ" 3 ΙΟΥΛΙΟΥ 1961

Προτιμᾶ τούς ναυτες!

Ο κριτικός της "Βραδυνής"—που χαρακτηρίζει τις παραστάσεις σάν...δραματουργικές έπιτυχίες—θριαμβεύει και πάλι με την κριτική του 'Αϊαντος'. Γράφει:

«Η παράσταση μπορεί νά μην έφθασε ίσως σ' όλο τό άπαιτούμενο τραγικό ύψος και νά μην προκάλεσε ριπή από συγκίνηση. Πρέπει ωστόσο νά όμολογηθί ότι ήταν καλά άρτια, ορθοτισμένη και έπιτυχημένη γενικά παράσταση».

Με άλλα λόγια: "Η έγχείρησις επέτυχε άλλ' ό άσθενής άπέθανε". Γιατί, όταν ή παράσταση δέν έφθασε τό άπαιτούμενο (από τό έργο) τραγικό ύψος, δέν μπορεί νά ναι ούτε... άρτια, ούτε... έπιτυχημένη!

Και συνεχίζει με την ίδια λογική:

«Η μετάστασι των ήθοποιών από τό λογείο στην όρχηστρα και του χορού στό λογείο, μοιλονότι ζένισε μερικώς, όχι μόνο δέν μείωσε αλλά έπαύθησε τό καλλιτεχνικό αποτέλεσμα, καθώς διευκόλυνε την ανάπτυξη και την κίνηση των προσώπων, φέρνοντας όποτε έπρεπε κοντά στόν θεατή, τόν ήθοποιό ή τόν χορό, και έπαυζάνοντας έτσι την μεταξύ τους κοινωνία...»

Μπορεί κανείς νά συμπεράνει πως ό κριτικός θά είναι ευχαριστημένος αν, σέ άλλη περίσταση, ό σκηνοθέτης αύξήσει την έπικοινωνία μεταξύ χορού, ήθοποιών και θεατών, βάζοντας άφηνς τους ήθοποιούς και τό χορό νά ζητούν από τους θεατές τσιγάρο, ή άνεβάζοντας τους ήθοποιούς και τό χορό στις κερχίδες και

κατεβάζοντας τους θεατές στην άρχήστρα και στό λογείο. "Άλλωστε, ό ίδιος μιλά για μιά νέα σκηνοθετική αντίληψη:

«Η όλη παράσταση έδωκε την έντύπωση ότι καθιερώνεται σταθερά μιά νέα σκηνοθετική γραμμή στην άναβίβαση της άρχαιας τραγωδίας. Μιά γραμμή που φέρνει την τραγωδία κοντά στόν θεατή και τόν θεατή κοντά στην τραγωδία».

"Αν πιστέψουμε τόν κριτικό, ή παλαιά γραμμή έπέδωκε ν' απομακρύνει από την Τραγωδία τό θεατή και τό θεατή από την Τραγωδία. Ένώ ή νέα έχει σκοπό: Νά καθλώνει τους θεατές στις κερχίδες, ύστερα νά προωθεί τους ήθοποιούς μέχρι τους θεατές, με την διευκρίνιση: Μην τους φοβάστε, καλέ! Δέν είναι... άρχαίοι. Ο Κανάκης είναι κι ό Μπινιάδης!..

Άλλά ύπάρχει και τό κορύφωμα της ενημερότητας του κριτικού στα θέματα της άρχαιας τραγωδίας. Γράφει, λοιπόν, τό έξής άμίμητο:

«Ορθά επίσης αντί για χορό γερόντων χρησιμοποίησε ό Μουζενίδης νέους ναυτες».

Ο άγαθότατος κριτικός φαντάστηκε πως ό Χορός των Σαλαμινίων ναυτών ήταν...εύρημα του σκηνοθέτη! Δέν καταδέχτηκε ν' άνοιξει ποτέ ένα κείμενο του "Αϊαντος" για νά δεί ότι ρητώς όρίζεται στα πρόσωπα της τραγωδίας αυτής: "Χορός Σαλαμινίων ναυτών". Άλλωστε, τί δουλειά είχαν οι γέροιοι στό στρατόπεδο της Τροίας;

Ύπάρχουν, βέβαια, Χοροί γερόντων: Στους "Πέρσες" και στόν "Άγαμέμνονα" του Αισχύλου, στόν "Οιδίποδα Τύρανο" και τόν "Οιδίποδα επί Κολωνῶ", στην "Αντιγόνη", τόν "Φιλοκτήτη" και την "Άλκηστη" του Σοφοκλή, στόν "Ηρακλή Μαινόμενο" του Εύριπίδη. Άλλά δέν είναι κανόνες! Γιατί ύπάρχουν και Χοροί γυναικών: Στις "Χορηφόρες" και "Ευμενίδες" του Αισχύλου, στις "Τραχινίες" του Σοφοκλή, στην "Μήδεια" και στην "Εκάβη", την "Ανδρομάχη" και την "Ηλέκτρα", στις δυό "Ιφιγένειες", στόν "Ιωνα" την "Ελένη" στις "Φοίνισσες" και στις "Τρωάδες", στις "Ικέτιδες" και τις "Βάχχες" του Εύριπίδη. Όπως ύπάρχουν και Χοροί, ειδικά, νεανίδων: Στόν "Προμηθέα Δεσμώτη" και στους "Επτά επί Θήβας" του Αισχύλου, την "Ηλέκτρα" του Σοφοκλή και στόν "Ορέστη" του Εύριπίδη. Σε δυό μάλιστα, τραγωδίες ύπάρχουν άνάμικτοι Χοροί: Στις "Ικέτιδες" του Αισχύλου, χοροί Άργείων και Αιγυπτίων άνδρών αλλά και Δαναίδων γυναικών και στόν "Ίππόλυτο" του Εύριπίδη, Τροϊκόν άνδρών και γυναικών αλλά και κυνηγών άνδρών. "Άς κάνει, όμως, ή κ. κριτικός τόν κόπο νά πληροφορηθεί πως δυό τραγωδίες έχουν Χορούς νέων άνδρών: Ο "Ρήσος" του Εύριπίδη, και ό "Αϊας" του Σοφοκλή. Όταν έπαινει, λοιπόν, τόν σκηνοθέτη—ορθά αντί για χορό γερόντων χρησιμοποίησε ό Μουζενίδης νέους ναυτες"—είναι σά νά συγχαίρει τό μάγευμα για τό τυρί!

*

"ΕΣΤΙΑ" 3 ΙΟΥΛΙΟΥ 1961

Προϋποθέσεις και προτερήματα

Ο κριτικός της "Εστίας", άφοϋ έπικρίνει τά πάντα, βρίσκει και κάτι νά έπαινέσει:

"Πάντως, ή σκηνή της αυτοκτονίας άπεδόθη καλώς".

Τώρα, πόσον "καλώς" άπεδόθη ή σκηνή της αυτοκτονίας άποδεικνύεται στα "Τραγωδούμενα" αυτού του τεύχους.

Άλλά, κι όταν ξαναγυρίζει στις έπιφυλάξεις του, ό κριτικός την παθαίνει και πάλι:

"Οί (τάδε και τάδε) και ή κ. Πίτσα Καπιτσινέα ως Άθηνά άποδίδουν ώχρα και χωρίς τό άπαιτούμενο "τραγικό νά πάθος τους ρόλους των..."

"Αν δέν άπατώμεθα, ή Άθηνά είναι θεά και οι θεοί στην Τραγωδία δέν έχουν "τραγικών πάθος", για τόν άπλούστατο λόγο ότι δέν είναι...τραγικοί ήρωες!..

Και καταλήγει με άλλη έπιτυχή παρατήρηση: "Τό σκηνικό του κ. Κλώνη ένηρμονισμένο προς τόν χώρο του θεάτρου". Δέν άναρωτήθηκε όμως, αν τό σκηνικό ήταν ένηρμονισμένο και με τό παιζόμενο δράμα. Η έναρμόνισις προς τόν χώρο του θεάτρου είναι άπλώς προϋπόθεσις. Όχι προτερήμα.

